

określić model ratownictwa wodnego dla powszechnego (polskiego) systemu ratownictwa.

Wykaz piśmiennictwa:

1. Kowalski D., Skalski D., Makar P., Pęczak-Graczyk A., Skalska E., Aktywność fizyczna osób starszych jako gwarant samodzielności, W: Medycyna i zdrowie: wybrane aspekty ratownictwa. T. 4 / red. nauk. D. Skalski, B. Duda-Biernacka, D. Kowalski, R. Zwara, Starogard Gdański 2020. S. 114–120.

2. Moska W., Skalski D., Kowalski D., *Trening zdolności motorycznych w pływaniu*, PSW w Starogardzie Gdańskim, Starogard Gdański 2018. S. 132–135.

3. Por. Program działania policji i Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego w zakresie bezpieczeństwa i porządku na wodach, Warszawa Kwiecień 1999 [w:] Skalski D., (2001) Edukacja wodna – zostań ratownikiem, Skarszewy. S. 153.

4. Skalski D., Lizakowski P., Kowalski D., Nietupska Z., Współczesne wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w aspekcie bezpieczeństwa wodnego, Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim przy udziale Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku, Akademii Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni i Towarzystwa Naukowego w Grudziądzu, Gdynia – Gdańsk. 2020. S. 19–25.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-14>

Скиданова А. В.,

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Університету Фрібура (Швейцарія)*

МІЖ МОДЕРНІЗАЦІЄЮ, КОЛОНІАЛЬНІСТЮ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕМАНСИПАЦІЄЮ: СЛУЖБА УКРАЇНЦІВ У АРМІЯХ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

До новітньої доби Україна увійшла через браму Першої світової війни. Її жорна стерли на порохи або трансформували до нової якості численні процеси та явища довгого ХІХ століття. Серед іншого

докорінних змін зазнали обставини, які визначали життя українців у імперіях Габсбургів і Романових.

У фокусі тексту – історичний феномен військової служби українців у арміях австрійської та російської монархій наприкінці XIX – на початку XX ст. Причиною, яка спонукає до такої ретроспективи, є разюча зміна, яку ми спостерігаємо, порівнюючи військову службу українців до, під час та після Великої війни. Роками інтегровані до відбування військового обов'язку в імперіях, мобілізовані до боротьби за їхні інтереси у 1914 р., вже за кілька років українці постали до збройного змагання за власне політичне майбутнє. Очевидно, що за цією істотною та багато у чому доленосною трансформацією стоїть низка складових. Позатим, фактом лишається те, що чималий відсоток солдат і офіцерів українських армій доби визвольних змагань становили ті, хто вийшли з військових структур імперської доби. Зі структур, які засадничо належали до чільних підвалин і символів єдності імперій, проте за фактом у цій якості не ствердилися.

То яку роль для українського суспільства відігравала служба в імперських арміях до 1914 р. та які перспективи створював цей досвід в подальших часах Першої світової війни та української революції?

З останньої чверті XIX ст. в Австро-Угорській (1868 р.) та Російській (1874 р.) імперіях набрав чинності загальний військовий обов'язок для чоловіків. Перехід до нової системи комплектування збройних сил був частиною реформ, які мали на меті *створення ефективної моделі масових армій*. У контекстах тогочасної військової модернізації дослідники також відзначають впровадження нарізної зброї, реформування військового управління й освіти, розширення соціальної бази офіцерського корпусу тощо. Українці, підлягаючи загальній військовій повинності в обидвох імперіях, у певних кількостях долучалися до військової підготовки та здобували нові соціальні навички у частинах регулярної армії, мали шанси скористатися освітніми та кар'єрними можливостями, вступаючи до військових навчальних закладів. Безумовно, в реальному житті окреслені явища з низки об'єктивних причин були суперечливими (труднощі адаптації до військової служби для переважно селянського контингенту новобранців, важкі умови проходження служби, якість підготовки, складнощі з доступом до освіти й у побудові військової кар'єри) [3; 4, с.151–152]. Попри те, військова служба була одним із треків, заступаючи на який українське суспільство зазнавало *модернізаційних впливів*, котрі створювали нові можливості в часі творення та збройного захисту українського державного проекту революційної доби.

Армії розглядаються істориками як один із основних інститутів імперського правління. Зміни у порядку залучення підданих до збройних сил, в ідеологічних настановах щодо служби, перипетії дискусій про військові реформи, зрештою ритуально-символічні практики, пов'язані з армією, – все це у другій половині XIX – на початку XX ст. засвідчувало тісний зв'язок між армією та змінними стратегіями розбудови імперій. Приміром, армія Російської імперії виступала у якості інструменту та своєрідного маркера колоніального управління окремими народами і територіями. Розбудова армії Австро-Угорської імперії відображала політичну лінію утримання балансів і компромісів поміж своїми підданими народами [1, с. 603, 612; 2, с. 117].

У одному зі своїх есе Альфред Рібер поставив питання про те, в яких вимірах і з якими наслідками армії континентальних імперій змінювалися під впливом трансформацій, характерних для імперій, що націоналізуються (*Nationalizing Empires*). У цій парадигмі чільною є логіка, відповідно до якої армія стає більш ефективною, коли є *лояльною не лише до династії, але й до титульної нації* імперії. Перетворення в армії, пов'язані з цією логікою, долучалися до процесів перебудови Габсбурзької імперії на Австро-Угорську, Османської на Турецьку, імперії Романових – на Російську [1, с. 594–595]. То в який спосіб слушно наголошувані Альфредом Рібером контекстуальні зміни в імперських арміях могли позначитися на українському суспільстві?

Від часу військових реформ Дмитра Мілютіна й до 1914 р. усі частини діючої армії Російській імперії комплектувалися наближено до відсоткової пропорції 75/25, де переважаюча частка належала представникам уявленого «російського народу». До цієї категорії імперці включали росіян, українців і білорусів. За правління Олександра III та Миколи II «триєдиний російський народ» розглядався у якості *«російської імперської нації»* – стрижня держави та чи не єдиного благонадійного елемента в імперській армії. Це означало, що українці ставали заручниками імперії не лише в політико-ідеологічному сенсі, але й у військовому. Мовою «націоналізованої» в такий спосіб армії лишалася російська. То ж за лаштунками армії, яка на перший погляд залучала українців до творення імперського проекту у якості одного з центральних учасників, можна упізнати *механізм колонізуючого російського впливу*. Зрештою, зараховуючи українців до «російського народу» як рамкової спільноти армії, імперія відкривала широкі можливості для інтенсивної експлуатації Наддніпрянщини в якості джерела призовників. У 1907 р. 22,5% новобранців армії Російської імперії становили українці [2, с. 118–119]. Армія монархії Габсбургів останньої чверті XIX – початку XX ст. відбивала відмінні

від російських стратегії державного будівництва. У 1867 р. політична частина угорського компромісу, результатом якого стала поява двоєдиної монархії, була доповнена військовою складовою, відповідно до якої імперська армія ставала композитною. Регулярна армія імперії тепер складалася із загальноімперської армії, ландвера (комплектувався із земель австрійської корони) та гонведа (комплектувався із земель угорської корони). Таким чином, крім участі в загальноімперській армії, українці Східної Галичина та Буковини потрапляли до ландверу. Закарпаття ж, підпорядковуючись угорській частині імперії, давало солдат для гонведу. Командною мовою ландверу була німецька, гонведу – угорська і хорватська. Проте, якщо у підрозділі перебувала значна кількість представників іншомовного етносу, в справах служби офіційно санкціонувалося використання так званих *полкових* або *батальйонних* мов [4, с. 51]. На думку Альфреда Рібера, поліетнічний та поліконфесійний ландвер скоріш за все не розвивався у напрямку австро-німецької національної армії. В той же час гонвед мав тенденцію до перетворення на щось на кшталт національної угорської армії [1, с. 610–611]. Загальноімперська армія Австро-Угорщини не стала інтегрованою чи національною силою, будуючись радше як державний інститут для підтримки хиткого балансу між основними етнічними групами імперії, трималася на лояльності до династії та сприйнятті імперії як захисного механізму [1, с. 611–612].

Отже, під впливом використання армії як інструменту імперських державотворчих стратегій до Першої світової війни сформувалася очевидна відмінність у характері служби українців у армії Російської та Австро-Угорської імперій. На перший погляд, обставини військової служби під владою Габсбургів потенційно краще підтримували підґрунтя для *національної емансипації українців*, ніж це було в Наддніпрянщині. Та разом із тим в устрої імперських армії діяв механізм, який парадоксальним чином дещо вирівнював шанси наддніпрянців у збереженні власної ідентичності й посилював їх для українців-підданих австрійської корони. Таким механізмом, на нашу думку, був *територіальний принцип комплектування військ*, який передбачав, що військові частини отримують новобранців із визначеної території, в ідеальному випадку – з місцевості, де вони розташовувалися. У різний спосіб територіальну систему комплектування було впроваджено обома імперіями під час військових реформ останньої чверті XIX ст. Більш проблемним це виявилось для Російської імперії, де через збереження співвідношення етносів у військових частинах утвердилася практика переміщення новобранців із російських губерній на окраїни імперії. Наддніпрянські губернії були, очевидно, певним виключенням у таких розподілах. Переважна більшість тамтешніх

новобранців розподілялася в їхніх же межах, лише почасти потрапляючи до етнічно відмінних регіонів [3, с. 273–274]. Отже, для багатьох українських місцевостей залишався шанс розміщувати на своїй території частини військ, які склалися як мінімум на 30%, як максимум більш ніж на половину з українців [2, с. 120]. У той же час в Австро-Угорщині через відсутність лімітів чи етнічних пропорцій у військових підрозділах територіальний принцип застосовувався у більш класичний спосіб, що в свою чергу зумовило формування чималої кількості військових частин із переважаючим відсотком українців [4, с. 57–58].

Список використаних джерел:

1. Rieber A. Nationalizing Imperial Armies: A Comparative and Transnational Study of Three Empires. *Nationalizing Empires*. Budapest, 2015. P. 593–627.

2. Скиданова А.В. Українці в системі комплектування збройних сил Російської імперії напередодні Першої світової війни: військово-політичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. Острог, 2023. Вип. 34. С. 115–122.

3. Цикельн Д. Неспособные к службе новобранцы (Статистический очерк). *Военный сборник*. 1884. № 4. С. 267–298.

4. Чолій С. В. Мобілізація на периферії. Військовий обов'язок як фактор модернізації імперії Габсбургів 1868–1914 : монографія. Київ : Гранмна, 2016. 288 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-15>

Тарасюк Л. С.,

доктор філософських наук,

професор кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ІДЕНТИЧНІСТЬ У СИСТЕМІ КООРДИНАТ ГІДНОСТІ

Співпраця України та Європи у сфері освіти, культури є одним із фундаментальних питань у контексті європейської інтеграції. Усвідомлення національної та культурної ідентичності є своєрідним пропуском для співробітництва України й Європи в даній площині. Сьогодні, в умовах війни, наш народ виборює це право. Ідентичність